

Інтелектуальний капітал як категорія наукових досліджень

Тараненко Олег Миколайович,

*кандидат історичних наук, доцент Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького*

Корновенко Сергій Валерійович,

*доктор історичних наук, професор Черкаського національного
університету імені Богдана Хмельницького*

Породжена процесами становлення нових індустріальних відносин у суспільстві, категорія «інтелектуальний капітал» у сучасних наукових дослідженнях стала одним із системо-утворюючих елементів категоріального апарату відповідного спрямування. В сучасних умовах ефективність економіки, науково-технічний рівень виробництва, соціально-економічний прогрес залежать від обсягу накопичених суспільством знань та ефективності використання інтелектуальних ресурсів нації. За цих умов визначення сутності та структури інтелектуального капіталу набуває особливої актуальності як з теоретико-аналітичного, так і з емпірико-аналітичного поглядів.

Становлення уявлень про інтелектуальний капітал відбувалося у межах різних наук. Підґрунтя для дослідження сутності інтелектуального капіталу було закладено в психології, яка активно стала використовувати поняття «інтелект» для опису розумових здібностей людини. У середині ХХ ст. воно привернуло увагу соціологів, в обігу з'явилося нове поняття «соціальний інтелект» або так званий «суспільний розум», здатний приймати знання, зберігати, нагромаджувати, синтезувати, виробляти нові знання, впроваджувати їх у рішення, закони, патенти, технології, органічні системи й інші інновації і все це застосовувати на практиці – планувати свою роботу, життя раціонально, тобто на підставі знань. У другій половині ХХ ст. поняттям «інтелект», «інтелектуальний капітал» почали оперувати економісти, політологи та управлінці у зв'язку з переходом розвинутих країн на новий рівень розвитку, який дістав назву «інформаційне суспільство».

У дослідженні інтелектуального капіталу виділяють три теоретико-методологічні підходи, які узагальнюють наявний теоретичний матеріал з цієї проблематики, а саме: термінологічний, структурний та функціонально-структурний. Сутність першого підходу полягає у спробах дати визначення поняття «інтелектуального капіталу» як економічної категорії.

Незважаючи на те, що поняття «інтелектуальний капітал» активно використовується у наукових дискусіях, до цього часу в літературі немає

єдиного визначення цієї категорії. Вважається, що термін «інтелектуальний капітал» вперше до наукового обігу ввів у 1969 р. відомий американський дослідник Дж.К. Гелбрейт. Він визначив інтелектуальний капітал як дещо більше, ніж «чистий інтелект» людини, що включає цілеспрямовану інтелектуальну діяльність [1, 107]. Так, для опису знань уперше було використано поняття капіталу, тобто цінності, що допомагає створювати інші цінності.

Американський економіст Дж. Тобін запропонував оригінальну формулу інтелектуального капіталу. На його думку, це різниця між ринковою вартістю компанії та її ринковою оцінкою [2, 62].

О. Бутнік-Сіверський у своїй праці визначив інтелектуальний капітал як «один із різновидів капіталу, який має відповідні ознаки капіталу і відтворює, одночасно, властиву лише йому (інтелектуальному капіталу) специфіку і особливості». Як економічна категорія інтелектуальний капітал розглядається з позиції авансованої інтелектуальної власності, що під час свого руху приносить більшу вартість за рахунок додаткової вартості [3, 17-18].

Я. Крупка та І. Хвищун визначають інтелектуальний капітал як сукупність знань, навичок, вмінь всіх працівників підприємства, які представлені інтелектуальними ресурсами та формують конкурентні переваги підприємства [4].

Перелік трактувань поняття «інтелектуальний капітал» не обмежується наведеними вище, його можна продовжувати до безкінечності. У кожній монографії або навчальному посібнику автор/автори подають власне тією чи іншою мірою обґрунтоване визначення поняття «інтелектуальний капітал». Підсумовуючи та узагальнюючи як наведені вище, так й інші тлумачення поняття інтелектуальний капітал пропонуємо під інтелектуальним капіталом розуміти нематеріальні активи, котрі акумульовані в наукових і повсякденних знаннях працівників у вигляді об'єктів права інтелектуальної власності, накопиченого досвіду, інформаційних мереж чи іміджу фірми, без яких компанія (установа, організація) не може існувати, підсилюючи свої конкурентні переваги. Інтелектуальний капітал має такі специфічні ознаки: зазвичай він є нематеріальним активом; зберігається та нагромаджується у специфічних, нетрадиційних формах; є одним із визначальних факторів при визначенні ринкової вартості сучасних підприємств.

Сутність структурного підходу полягає у спробах дати визначення інтелектуального капіталу через розкриття його структури. Так, за А. Чухно інтелектуальний капітал є сумою трьох складових: людського капіталу (сукупність знань, навичок, творчих здібностей, а також

спроможність власників та наукомістких працівників відповідати вимогам і задачам компанії), структурного капіталу (програмне забезпечення, бази даних, організаційна структура, патенти, товарні знаки) та споживчого капіталу (майбутні споживачі продукції компанії та її спроможність задовольнити їхні запити) [5, 52].

У контексті функціонально-структурного аналізу, на нашу думку, є потреба виокремити насамперед два аспекти категоріальної аналітики. Вони стосуються розуміння інтелектуального капіталу як нематеріальних активів і як знань. Така сегментація в рамках категоріального аналізу пов'язана з поширенням відповідного сприйняття сутності інтелектуального капіталу на практиці. Інтереси бізнесу пов'язані, у першу чергу, з наявністю та можливістю використання нематеріальних активів, тобто об'єктивованих знань, завдяки яким формуються конкурентні переваги, виникають умови розширення частки ринку, врешті, створюється можливість отримання більшого прибутку [6, 20].

Концепція інтелектуального капіталу в Україні почала формуватися порівняно недавно – наприкінці 90-х ХХ ст. і продовжує розвиватись. У тому числі в напрямках визначення сутності та структури інтелектуального капіталу, обґрунтування концепції організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом і визначення напрямів забезпечення його ефективного функціонування, дослідження методів оцінки ефективності управління інтелектуальним капіталом підприємства.

Аналіз публікацій О. Бутніка-Сіверського, С. Ревуцького, П. Крайнева, О. Яновського та інших авторів, розміщених у журналі «Інтелектуальний капітал» лише у 2002 – 2005 рр., дозволяє обґрунтовано говорити про актуальність і важливість дослідження методологічних проблем формування організаційно-економічного механізму управління інтелектуальним капіталом.

Дослідники Науково-дослідного інституту інтелектуальної власності НАПрН України також спеціалізуються на теоретичних та практичних аспектах формування та функціонування інтелектуального капіталу. Їхні напрацювання знаходять своє відображення у публікаціях співробітників цієї установи, серед яких можна виокремити О. Бервено, П. Крайнева, І. Комарова. Зокрема, їхні здобутки публікуються у щорічних збірниках наукових праць «Питання інтелектуальної власності» та на сторінках фахового журналу «Теорія і практика інтелектуальної власності».

Ознайомлення з напрацюваннями таких сучасних науковців, як К. Ягельська, К. Ковтуненко, В. Пархоменко, В. Сьомченко та інших на

сторінках часопису «Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності» за 2010 – 2017 рр., переконує в існуванні зацікавленості такими аспектами як визначення сутності та ролі інтелектуального капіталу, вплив інтелектуального капіталу на розвиток підприємств та інноваційної економіки в цілому.

Таким чином, вищенаведена інформація дозволяє аргументовано стверджувати, що «інтелектуальний капітал» розвивається як самодостатня категорія сучасного наукового простору України, що має у своїй структурі розгалужену систему напрямів наукового пошуку.

У світовій економіці XXI ст. інтелектуальний капітал набуває особливої ваги, оскільки в господарській практиці він стає визначальним фактором виробництва, який детермінує в цілому економічний розвиток на макrorівні; саме інтелектуальний капітал визначає конкурентоспроможність економічних систем, є ключовим ресурсом їх розвитку.

Інтелектуальний капітал важко піддається визначенню та не трактується однозначно. Внаслідок цього в науковій літературі існують різні уявлення щодо його сутності. Найбільш придатним для послідовного категоріального аналізу є термінологічний структурний, функціонально-структурний, підходи.

Список використаних джерел:

1. Шульга Ж.О. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія / Ж.О. Шульга // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2010. – № 2. – С. 106-111.
2. Ковтуненко В. Сутність та роль інтелектуального капіталу / В. Ковтуненко // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності. – 2013. – Вип.1, Т.1. – С. 61 – 65.
3. Бутнік-Сіверський О. Інтелектуальний капітал: теоретичний аспект / О. Бутнік-Сіверський // Інтелектуальний капітал. – 2002. – №1. – С. 16–27.
4. Крупка Я., Хвищун І. Інтелектуальний капітал у підприємницькій діяльності / Я. Крупка, І.Хвищун // [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/En/
5. Чухно А. Інтелектуальний капітал: сутність, форми і закономірності розвитку / А. Чухно // Економіка України. – №11. – С.48 – 55.
6. Кендохов О. Гносеологія інтелектуального капіталу / О. Кендохов // Економіка України. – 2003. – № 4. – С. 16-26.